

● ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ●

● ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ●

ΤΕΥΧΟΣ 6 - Τιμή 15€
ISSN: 1791-6070

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Μενέλαος Γκίβαλος (Πανεπιστήμιο Αθηνών), Σταύρος Δρακόπουλος (Πανεπιστήμιο Αθηνών), Γιώργος Κατρούγκαλος (Πανεπιστήμιο Θράκης), Δημήτρης Κοτρογιαννος (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Κλεομένης Κουτσούκης (Πάντειο Πανεπιστήμιο), Κώστας Λάβδας (Fletcher School of Law and Diplomacy), Ήβη Μαυρομούστακου (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Μαρία Μενδρινού (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Νίκος Παπαδάκης (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Νικόλαος Τσιφάκης (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Χρήστος Φραγκονικολόπουλος (Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), Θεόδωρος Χατζηπαντελής (Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), Στέλιος Χιωτάκης (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Δημήτρης Χρυσοχόου (Πανεπιστήμιο Κρήτης).

ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Βόλια Αρανίτου (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Στέφανος Καβαλλιεράκης (Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Στρασβούργου), Ήβη Μαυρομούστακου (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Σίφης Πλυμάκης (Υποψήφιος διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αθηνών), Νικόλαος Τσιφάκης (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Φάνια Τσακανίκα (Υποψήφια διδάκτωρ Πανεπιστημίου Κρήτης), Γιάννης Φραγκούλης (Υποψήφιος διδάκτωρ Πανεπιστημίου Κρήτης), Κρίστη Χριστοδουλάκη (υποψήφια διδάκτωρ Πανεπιστημίου Κρήτης).

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ: Paul Allies (Πανεπιστήμιο Montpellier), Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος (Πάντειο Πανεπιστήμιο), Διονύσης Γράβαρης (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Θανάσης Διαμαντόπουλος (Πάντειο Πανεπιστήμιο), Mary Flynn (Πανεπιστήμιο Δυτικής Αγγλίας), Deborah Foster (Πανεπιστήμιο Cardiff), Δημήτρης Καιρίδης (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας), Παναγιώτης Καρκατσούλης (ΕΚΔΔ, OECD), Γεώργιος Κασσιμάτης (Πανεπιστήμιο Αθηνών), Γεώργιος Κοντογιώργης (Πάντειο Πανεπιστήμιο), Μαρία Κούση (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Ηλίας Κουσοκβελής (Πανεπιστήμιο Μακεδονίας), Robert Ladrech (Πανεπιστήμιο Keele), Orazio Lanza (Πανεπιστήμιο Catania), Έφη Λαμπροπούλου (Πάντειο Πανεπιστήμιο), Λίλα Λεοντίδου (Ανοικτό Πανεπιστήμιο), Παναγιώτης ΛιΒεράκος (ΟΗΕ), Nonna Mayer (IEP Paris), Σπύρος Μακρής (Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου), Αντώνης Μακρυδημήτρης (Πανεπιστήμιο Αθηνών), Δημήτρης Ματθαίου (Πανεπιστήμιο Αθηνών), Νίκος Μιχαλόπουλος (Υπουργείο Εσωτερικών), Παναγιώτης Νούτσος (Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων), Δημήτρης Ξενάκης (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Maurizio Passerin D' Entreves (Πανεπιστήμιο Cape Town), Αργύρης Πασσάς (Πάντειο Πανεπιστήμιο), Μαρία Πετμετζίδου (Πανεπιστήμιο Θράκης), Μιχάλης Πικραμένος (Συμβούλιο της Επικρατείας-Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), Ιωάννης Πυργιωτάκης (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Werner Reutter (Πανεπιστήμιο Minnesota), George Ross (Πανεπιστήμιο Brandeis & Harvard University Centre for European Studies), Marc Sadoun (IEP Paris), Μιχάλης Σπουρδαλάκης (Πανεπιστήμιο Αθηνών), Ανδρέας Στεργίου (Πανεπιστήμιο Κρήτης), Κωνσταντίνος Στεφάνου (Πάντειο Πανεπιστήμιο), Δημήτρης Τσάτσος (Πάντειο Πανεπιστήμιο), Μιχάλης Τσινιζέλης (Πανεπιστήμιο Αθηνών), Κώστας Υφαντής (Πανεπιστήμιο Αθηνών), Μανόλης Φυριππής (Πανεπιστήμιο Αθηνών), Δημήτρης Χαραλάμπης (Πανεπιστήμιο Αθηνών), Αστέρης Χουλιάρας (Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο), Χαράλαμπος Χρυσανθάκης (Πανεπιστήμιο Αθηνών).

Copyright © 2009 Εκδόσεις «Ι. ΣΙΔΕΡΗΣ»
Σόλωνος 116, 106 81 Αθήνα
Τ. 210 3833434, F. 210 3832294
E. contact@isideris.gr, S. www.isideris.gr

Επιμέλεια κειμένων: Αλίκη Σαλίμπα
Ηλεκτρ. σελιδοποίηση: Φωτεινή Σκουρή
Μακέτα εξωφύλλου: Φωτεινή Σκουρή

Περιεχόμενα

Προλεγόμενα	3
Πρωθυπουργικοκεντρική Δημοκρατία και Παίκτες Αρνησικυρίας στη Σύγχρονη Ελλάδα <i>Ξενοφών Κοντιάδης και Σπύρος Μακρής</i>	7
Η Αντιμετώπιση της Οικονομικής Ύφεσης <i>Ροσέτος Φακιολάς</i>	35
Δημόσιος Προϋπολογισμός: Μια Θεσμική Προσέγγιση <i>Δρ. Δημήτριος Β. Σκιαδάς</i>	59
Το Έλλειμμα Πολιτικών για Ενιαίο Σύστημα Υγειονομικής Περίθαλψης στην Ευρωπαϊκή Ένωση Μια Διερεύνηση των Αιτιών <i>Κώστας Γ. Δικαίος</i>	71
Μεταβολή και συνέχεια στο διεθνές σύστημα, 1989-2009: Οι όροι συγκρότησης του ευρωπαϊκού καθεστώτος ασφάλειας <i>Κώστας Υφαντής και Δημήτρης Κ. Ξενάκης</i>	103
Στη Σκιά της Βαρκελώνης: Η «Ένωση για τη Μεσόγειο» και οι προοπτικές περιφερειακής οργάνωσης <i>Δημήτρης Κ. Ξενάκης</i>	131

Στη Σκιά της Βαρκελώνης: Η «Ένωση για τη Μεσόγειο» και οι προοπτικές περιφερειακής οργάνωσης

Δημήτρης Κ. Ξενάκης

Συνεισφέροντας μια κάθετη οπτική στη σύζηση για τις εξωτερικές σχέσεις του ευρωπαϊκού διεθνούς συστήματος, το παρόν άρθρο εστιάζει στην εξέλιξη των ευρω-μεσογειακών σχέσεων και την εμπλοκή της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) στη διαδικασία περιφερειακού μετασχηματισμού που λαμβάνει χώρα μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η έμφαση που αποδίδεται στην ανάλυση της «πολυμερούς» Διαδικασίας της Βαρκελώνης (ΔτΒ), της «πολύ-διμερούς» Πολιτικής Γειτονίας και της πρόσφατης πρωτοβουλίας «Ένωση για τη Μεσόγειο» αναδεικνύει τις διαφορετικές προσεγγίσεις σε αυτήν την κρίσιμη περιφέρεια του διεθνούς συστήματος. Λαμβάνοντας υπόψη τις παραμέτρους συνεργασίας που έχουν διαμορφωθεί τις δύο τελευταίες δεκαετίες, το άρθρο καταλήγει σε κρίσιμες σκέψεις για τα όρια και τις προοπτικές της περιφερειακής οργάνωσης.

1. Περιφερειακή συνεργασία: δρώντες, παράμετροι και εξέλιξη

Μολονότι κοινοτοπία, δεν μπορεί να μη γίνει αναφορά στις ανακατατάξεις που δρομολογήθηκαν με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, όταν το διπολικό διεθνές σύστημα του δεύτερου μισού του 20^{ου} αιώνα παραχώρησε τη θέση του σε ένα πολυεστιακό σύστημα, με μοναδική υπερδύναμη τις ΗΠΑ. Όπως παρατηρεί ο Kagan (2003), στη μεταψυχροπολεμική εποχή, οι ΗΠΑ έχουν τρεις επιλογές, στις οποίες μπορούν να στραφούν ασκώντας την εξωτερική τους πολιτική: να δράσουν μονομερώς, να δημιουργήσουν διμερείς σχέσεις, ή να εμπλακούν σε πολυμερείς συνεργασίες. Αν και κατά τη δεκαετία του 1990, επέλεξαν ένα μίγμα και των τριών επιλογών και μια εξωτερική πολιτική επιλεκτικής εμπλοκής, παραμένοντας σε γενικές γραμμές απρόθυμες να αναλάβουν παγκόσμιες δράσεις, στη διάρκεια της θητείας του George W. Bush και ακόμη περισσότερο μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, προσέφυγαν ολοένα και περισσότερο στη μονομερή διαχείριση των παγκόσμιων υποθέσεων, ειδικά εκείνων που αφορούσαν την ευρύτερη

Μέση Ανατολή. Ως μοναδική υπερδύναμη, οι ΗΠΑ αποτελούν τον κυριότερο εξω-περιφερειακό παρεμβατικό παράγοντα στη Μεσόγειο, συχνά προβάλλοντας την πολιτικο-οικονομική και στρατιωτική ισχύ που διαθέτουν, αλλά και ένα ισχυρό δίκτυο διμερών συμφωνιών που έχουν συνάψει με χώρες της περιοχής, προκειμένου να επηρεάσουν τις περιφερειακές εξελίξεις (Calleya & Ξενάκης 2008a).

Από την άλλη πλευρά, ο έτερος κύριος δρών στις διεθνείς σχέσεις της Μεσογείου, αλλά και γενικότερα ένας πολλά υποσχόμενος παράγοντας της «νεώτερης» νέας παγκόσμιας τάξης πραγμάτων (Drezner 2007 και National Intelligence Council 2008), η ΕΕ, επιχειρεί από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 να οικοδομήσει έναν περιφερειακό κλοιό από ευημερούντα και – κατά το δυνατόν – ευνομούμενα και δημοκρατικά κράτη. Στη μεταψυχροπολεμική περίοδο, η ευρωπαϊκή ενοποίηση αναδείχθηκε ως παράγοντας περιφερειακής σταθερότητας, αφενός χάρη στις δυνατότητες που ανοίγουν οι προοπτικές περαιτέρω διεύρυνσης και αφετέρου, μέσω των ειδικών συμφωνιών και των κανονιστικών καθεστώτων που οι συμφωνίες αυτές διαμορφώνουν. Σε αυτή τη διαδικασία επέκτασης της περιμέτρου του ευρωπαϊκού πεδίου θεσμοποίησης, η οποία που λαμβάνει, είτε ισχυρές μορφές (π.χ. διεύρυνση), είτε ήπιες (περιφερειακές συμφωνίες και καθεστώτα) (Λάβδας 2006), μετά από τρεις δεκαετίες μεσογειακών πολιτικών, οι οποίες στόχευαν κυρίως στη βελτίωση των οικονομικών σχέσεων (Τσαρδανίδης 1992), από το 1995 η ΕΕ προωθεί ένα περιεκτικότερο πλαίσιο συνεργασίας, την Ευρω-Μεσογειακή Συνεργασία (ΕΜΣ) (Euro-Mediterranean Partnership), η οποία περιλαμβάνει, πέραν της παραδοσιακής οικονομικής/εμπορικής διάστασης, την ενίσχυση του πολιτικού διαλόγου και τη συνεργασία για την ασφάλεια, αλλά και των κοινωνικο-πολιτιστικών σχέσεων των λαών της περιοχής. Εξαιτίας του περιεχομένου, αλλά και του μεγέθους της - καθώς πλέον περιλαμβάνει συνολικά 39 μέλη (27 κράτη-μέλη της ΕΕ, 10 Μεσογειακά, την Μαυριτανία και την Αλβανία)-, κατέστη το σημαντικότερο σχήμα συνεργασίας της Ευρώπης με τον αραβικό κόσμο για την οικοδόμηση μιας νέας περιφερειακής τάξης (Xenakis 2000).

Ένα ευδιάκριτο χαρακτηριστικό του διεθνοσυστημικού μετασχηματισμού στη μεταψυχροπολεμική περίοδο είναι η αυξανόμενη σχετικότητα των περιφερειών και η σημασία που αποδίδεται στις πολιτικές οργάνωσης και διακυβέρνησης τους (βλ. μεταξύ άλλων σε Hurrell 1995, Soligen 1998, Schulz, Soderrbaum & Ojendal 2001 και Buzan & Waever 2003). Υπό το πρίσμα του περιφερισμού (regionalism), η προβληματική στη Μεσόγειο εστιάζει στο γεγονός ότι η διεθνής ευρωπαϊκή περιφέρεια ξεχωρίζει από εκείνη της Μέσης Ανατολής εξαιτίας του βάθους, της ποιότητας και της έντασης των διακυβερνητικών και διεθνικών αλληλεπιδράσεων μεταξύ των χωρών που τη συναπαρτίζουν (Calleya 1997). Πραγματικά, παρά τη γεωγραφική εγ-

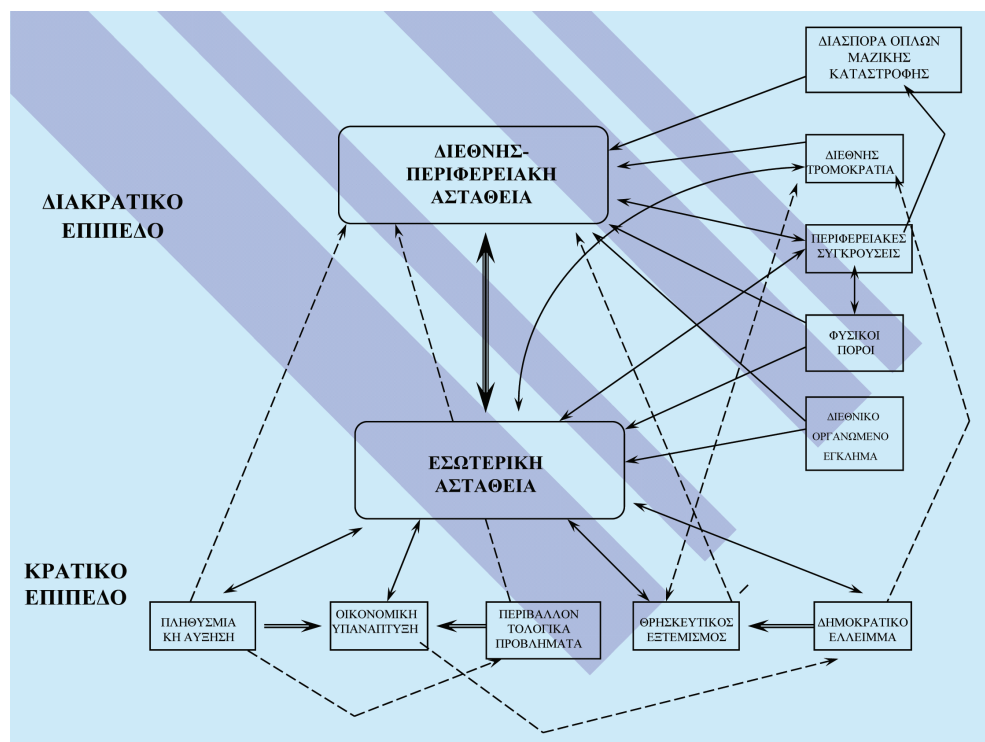
γύτητα και την κοινή πολιτιστική κληρονομιά, οι εξελίξεις ανάμεσα στις δύο όχθες της Μεσογείου ακολουθούν ιστορικά μονοπάτια δύο διαφορετικών κόσμων. Στην ευρωπαϊκή όχθη, η διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης αποτέλεσε πραγματική ιστορική καμπή, δίνοντας τη δυνατότητα να αναπτυχθεί μια σταθερή πολύ-επίπεδη διεθνής κοινωνία, όπου, οι υπερεθνικοί θεσμοί, τα κράτη και οι μη-κυβερνητικές οργανώσεις έχουν δημιουργήσει ένα πυκνό δίκτυο διεθνικών συναλλαγών. Ακόμη περισσότερο μετά το 1989, ενώ στην Ευρώπη παγιώθηκε η οικονομική και στρατηγική συνεργασία με την εγκαθίδρυση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ) και της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ), αντιθέτως, οι προσπάθειες να ενισχυθεί η οικονομική συνεργασία μεταξύ των νότιων μεσογειακών χωρών και η ανάπτυξη μεταξύ τους διεθνικών δεσμών και θεσμοποιημένων διακυβερνητικών σχέσεων προσέκρουσαν στο γενικευμένο δημοκρατικό έλλειμμα που χαρακτηρίζει τον αραβικό κόσμο και στις συνεχείς πολιτικές, κοινωνικές και εθνοτικές θρησκευτικές εντάσεις που συχνά κλιμακώνονται σε βίαιες συγκρούσεις. Αν και η πλειοψηφία των αραβικών χωρών εξακολουθεί να είναι καχύποπτη απέναντι στις ευρωπαϊκές προτάσεις συνεργασίας, κάποιες μεσογειακές χώρες εμφανίζονται πιο έτοιμες να προχωρήσουν σε κρίσιμες μεταρρυθμίσεις των πολιτικο-οικονομικών τους συστημάτων και της εξωτερικής τους πολιτικής. Αντίθετα όμως με τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, οι οποίες πραγματοποίησαν μεγάλης κλίμακας μεταρρυθμιστικά προγράμματα προκειμένου να ενταχθούν στην ΕΕ, οι χώρες της Μεσογείου, στις οποίες έχει σχεδόν αποκλειστεί η προοπτική της ενοποίησης με τον ευρωπαϊκό πυρήνα, η συνεργασία με την Ευρώπη και η υλοποίηση των μεταρρυθμίσεων που κατά κανόνα προβάλλει η ΕΕ στις εξωτερικές της σχέσεις (Tocci 2008), αποτελούν μια τελείως διαφορετική προβληματική.

Η Μεσόγειος αποτελεί ιστορικά ένα πεδίο βίαιων συγκρούσεων, ανισότητας, κυριαρχίας και περιχαράκωσης μεταξύ του ανεπτυγμένου χριστιανικού Βορρά και του αναπτυσσόμενου ισλαμικού Νότου, ενώ από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, προβάλλεται σταδιακά ως η σημαντικότερη πηγή ανασφάλειας για την Ευρώπη, με έντονα προβλήματα οικονομικής και δημογραφικής ασυμμετρίας και απειλητικών διχαστικών ρηγμάτων θρησκευτικού και πολιτισμικού χαρακτήρα (βλ. μεταξύ άλλων σε Weidenfeld 1991, Lesser 1992, Ludlow 1994 και Aliboni, Joffe & Niblock 1996). Η συστημική ένταση που παρατηρείται στην περιοχή, επιδεινώθηκε με την αναβίωση και έξαρση του ριζοσπαστικού Ισλάμ¹ και την ανάδυση μίας σειράς νέων

1. Το Ισλάμ στοιχειώνει τη φαντασία στη Δύση ως μια ακραία μορφή πίστης που υποστηρίζει την αυταρχική διακυβέρνηση, τον πόλεμο και την τρομοκρατία. Αν και αποτελεί ένα φαινόμενο πιο σύνθετο από εκείνο που η σημερινή φονταμενταλιστική τάση έχει επι-

διεθνικών αποσταθεροποιητικών προκλήσεων, όπως, η τρομοκρατία, τα μαζικά μεταναστευτικά ρεύματα, το διασυννοριακό οργανωμένο έγκλημα, και η διασπορά όπλων μαζικής καταστροφής. Οι απειλές αυτές βρίσκονται στο επίκεντρο των προβληματισμών για τη ευρωπαϊκή ασφάλεια και αντανακλούν την άμεση διασύνδεση της εσωτερικής ασφάλειας των μεσογειακών κρατών με τη διεθνή σταθερότητα (Βλ. Σχεδιάγραμμα 1).

Σχεδιάγραμμα 1

Πηγή: Ντόκος & Τσάκωνας (2005: 40).

τρέψει να φανεί, η προβληματική που έχει αναπτυχθεί γύρω από η θρησκεία του Ισλάμ, τα γεωγραφικά της όρια και τη «φοβική» σχέση με τη Δύση, εμφανίζει στη Μεσόγειο το πολιτικό Ισλάμ να απειλεί τον κοσμικό ευρωπαϊκό εθνικισμό ο οποίος κυριαρχεί στην περιοχή, η οποία όμως ήταν ισλαμική για περισσότερο από μια χιλιετία. Κοινός τόπος είναι η «επιστροφή» σε ένα αμιγώς ισλαμικό κοινωνικό σύστημα και το ότι το κοσμικό κράτος-έθνος αποτελεί κεκαλυμμένη προέκταση της εξωτερικής (δυτικής) επιρροής. Σε αυτό το πολιτικό επίπεδο, υφίσταται η σύγκρουση Ισλάμ-Δύσης περισσότερο παρά στο αμιγώς θρησκευτικό (Agha 1993: 124).

Υπό το βάρος των μεταψυχροπολεμικών προκλήσεων, η αστάθεια και ο κατακερματισμός της Μεσογείου ενέτειναν την ανάγκη της Ευρώπης για μια πιο συνεκτική προσέγγιση, ικανή να ενισχύσει την προβλεψιμότητα μέσω ενός συστήματος περιφερειακών αξιών και κανόνων στη βάση αμοιβαίως επωφελών διαδράσεων. Η θεσμοποίηση ενός πολυμερούς πλαισίου για την οργανωτική και κανονιστική ρύθμιση των περιφερειακών σχέσεων ξεκίνησε με την υπογραφή της ιδρυτικής διακήρυξης στη Βαρκελώνη το 1995 και την έναρξη της ομόθυμης διαδικασίας. Πέραν των διπλωματικών διακηρύξεων και παρά τα διαφορετικά επίπεδα ενθουσιασμού με τα οποία την υποδέχτηκαν οι μεσογειακοί εταίροι της ΕΕ (Marks 1996: 11), η ιδρυτική Διάσκεψη στη Βαρκελώνη το 1995 εγκαινίασε μία νέα εποχή στις περιφερειακές σχέσεις. Σχεδιασμένη στο πρότυπο της Διαδικασίας του Ελσίνκι, μέσω ενός προγράμματος εργασίας που εξασφάλισε την εξελικτική της «συνέχεια», κατέστη ο σταθερότερος μηχανισμός περιφερειακής συνεργασίας, γεννώντας ελπίδες για τη θεσμική οργάνωση ενός συστήματος περιφερειακής διακυβέρνησης. Η ποιοτική αναβάθμιση των εξωτερικών σχέσεων της ΕΕ στη Μεσόγειο, από ένα σύνολο μη-συντονισμένων δράσεων και πολιτικών, σε ένα συλλογικό σύστημα, βασισμένο σε θεσμοθετημένους κανόνες και πρότυπα συμπεριφοράς, θα μπορούσε να οδηγήσει σε κάτι παραπάνω από μία απλή «σύμπραξη» (partnership) κρατών για την επίτευξη περιορισμένων στόχων, ακόμη και σε ένα περιφερειακό καθεστώς, ενέχοντας χαρακτηριστικά, όπως η ανάπτυξη γενικών κανόνων χρηστής διακυβέρνησης και η θεσμοθέτηση μηχανισμών συλλογικής δράσης (Xenakis 1999).

Παρά τις όποιες αδυναμίες εντοπίζονται παρακάτω, από την έναρξη της ΔτΒ οι περιφερειακές σχέσεις συνολικά ενισχύθηκαν. Μέσω αυτής εξασφαλίστηκε η εξισορρόπηση της έμφασης που αποδόθηκε στην ενίσχυση των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, με ένα συμπληρωματικό πρόγραμμα συνεργασίας και αυξημένη χρηματοδοτική βοήθεια. Οι υπουργικές διασκέψεις και όλες οι πολιτικές ενέργειες που έχουν προωθηθεί έκτοτε, έχουν συνολικά οδηγήσει στη δημιουργία ενός περίπλοκου ιστού από πολιτικά, ακαδημαϊκά και κοινωνικά δίκτυα, τα οποία συμβάλλουν στη βελτίωση των σχέσεων Βορρά-Νότου στην περιοχή. Εν αντιθέσει με αυτόν τον πρωταρχικό στόχο της ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας, είναι γεγονός ότι μόλις πρόσφατα έχουν κάπως βελτιωθεί οι σχέσεις μεταξύ ορισμένων νότιων μεσογειακών χωρών (Διακήρυξη του Agadir) και έχει κάπως προχωρήσει η συνεργασία Νότου-Νότου με την εγκαθίδρυση μιας υπο-περιφερειακής ζώνης ελεύθερου εμπορίου μεταξύ του Μαρόκου, Τυνησίας, Ιορδανίας και Αιγύπτου. Γενικότερα όμως, το αρχικό όραμα της ΕΕ για το μετασχηματισμό της Μεσογείου και τη δημιουργία ενός κλοιού ασφαλείας από ευημερούσες και δημοκρατικές χώρες παραμένει, δεκατρία χρόνια μετά, ακόμη μακρινό.

Όταν οι ευρωπαίοι σχεδίασαν τη ΔτΒ στα μέσα της «χρυσής» δεκαετίας του 1990, η οικονομική συνεργασία και η αυξανόμενη αλληλεξάρτηση που αυτή επιφέρει θεωρήθηκαν ικανές για την ανάπτυξη ισχυρών δεσμών που θα μπορούσαν να αποκτήσουν στο μέλλον και πολιτική βαρύτητα. Η παροχή οικονομικής βοήθειας κρίθηκε επαρκές κίνητρο για την προαγωγή των αναγκαίων μεταρρυθμίσεων και τη μείωση των μεταναστευτικών ροών και των άλλων πηγών περιφερειακής αποσταθεροποίησης. Όμως, τα αποτελέσματα στο πεδίο της οικονομικής συνεργασίας και της ανάπτυξης είναι απογοητευτικά με τις ανισότητες να τείνουν αυξητικά: το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα στην ΕΕ ανήλθε από 20.000 σε 30.000 \$, ενώ στις αραβικές χώρες της Μεσογείου παρέμεινε στάσιμο, στα 5.000 \$ (Alecú de Flers & Regelsberger 2005: 317-342). Οι πιο οξείες εκδηλώσεις και ταυτόχρονα αίτια της περιφερειακής οικονομικής στασιμότητας είναι το χαμηλό επίπεδο ξένων άμεσων επενδύσεων και οι ισχνές εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των μεσογειακών εταίρων, οι οποίες φτάνουν σε ποσοστό μόλις το 15% του συνολικού τους εμπορίου. Το γεγονός ότι η ευρωπαϊκή βοήθεια δεν απέφερε την προσέλκυση περισσότερων ξένων άμεσων επενδύσεων δεν οφείλεται στην έλλειψη ενδιαφέροντος εκ μέρους της ΕΕ, καθώς 8.785 εκατ. Ευρώ κατευθύνθηκαν στην περιοχή από το 1995 έως το 2006 μέσω των προγραμμάτων MEDA I και II και των δανείων από το χρηματοδοτικό όργανο FEMIP της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (European Commission 2008). Οφείλεται κυρίως στον υψηλό βαθμό πολιτικής αστάθειας που χαρακτηρίζει ολόκληρη την περιοχή ως υψηλού επενδυτικού κινδύνου. Οφείλεται, επίσης, στο γεγονός ότι η μεσογειακή αγορά εκτός του ότι είναι μικρή (ολόκληρη η αγορά π.χ. της Βορείου Αφρικής είναι ισοδύναμη με την εσωτερική αγορά της Πορτογαλίας) παραμένει και εξαιρετικά κατακερματισμένη (Βλ. αναλυτικότερα στο Τσαρδανίδης και Ξενάκης 2006). Ενώ η ζώνη ελευθέρων συναλλαγών που προγραμματίστηκε για το 2010-15 αντιμετωπίζει κριτική επειδή περιορίζεται μόνο στα βιομηχανικά προϊόντα, στη διαδικασία φιλελευθεροποίησης που επιχειρήθηκε τα χρόνια που πέρασαν, οι εσωτερικές αγκυλώσεις μάλλον ενισχύθηκαν. Σε πρόσφατη μελέτη της Γαλλικής Υπηρεσίας Ανάπτυξης για τις προοπτικές των νότιων μεσογειακών οικονομιών, τονίζεται ότι με τις μακροοικονομικές προσαρμογές που πραγματοποιήθηκαν, «τα συστήματα τους δεν ανέκαμψαν εξαιτίας των εσωτερικών αγκυλώσεων, οι οποίες είναι βαθιά ριζωμένες. Οι διάφορες στρατηγικές επενδύσεις συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στο να σκληρύνουν οι συγκεκριμένες αγκυλώσεις... . Ευρύτερα και μακροπρόθεσμα, αυτές οι χώρες δεν κατάφεραν να θέσουν σε κίνηση την οικονομική σύγκλιση με τις χώρες της βόρειας όχθης. Ο ρυθμός οικονομικής δραστηριότητας παραμένει σημαντικά εξαρτημένος από εξωτερικές πηγές και η ανάπτυξη δεν προκύπτει από μία αυτοσυντηρούμενη διαδικασία» (Ould Aoudia 2006: 16-17).

Είναι αυτονόητο, ότι δύσκολα μπορεί να αναπτυχθεί η οικονομική συνεργασία όταν επικρατεί σύγκρουση, όπως είναι και προφανές ότι η πολιτική σταθερότητα πρέπει να προηγηθεί ή τουλάχιστον να επιτευχθεί παράλληλα με οποιασδήποτε απόπειρα οικονομικής ή άλλης «βαθύτερης» συνεργασίας. Ο πολιτικός διάλογος και η συνεργασία για την ασφάλεια προσέκρουσαν, όπως ήταν αναμενόμενο, στις ιδιαιτερότητες της περιφερειακής πολυδιάσπασης (Calleja 2003) και στο συγκρουσιακό κλίμα που επικρατεί με την επιδείνωση των αραβο-ισραηλινών σχέσεων – τελείως διαφορετικό από εκείνο που στα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας είχε διευκολύνει τη συνολική προσέγγιση των περιφερειακών προκλήσεων. Υπενθυμίζεται ότι η ευρωπαϊκή πρωτοβουλία «είδε το φως» μέσα από τη χαραμάδα ενός μισανοιγμένου παραθύρου ευκαιριών στη Μέση Ανατολή, το οποίο όμως λίγο μετά ξαναέκλεισε. Οι επιτυχίες της Διαδικασίας του Όσλο στις αρχές της δεκαετίας του 1990 είχαν δημιουργήσει πολλές ελπίδες για μια σταθερή ειρήνη μεταξύ του Ισραήλ και των Παλαιστινίων, οι οποίες όμως κατέρρευσαν γρήγορα με την πρώτη *Intifada* και μια σειρά συγκρούσεων με επίκεντρο την Παλαιστίνη, που έκτοτε ταλανίζουν την περιφερειακή διαδικασία. Επιπλέον, η αποτυχία των Ευρωπαίων να παρέμβουν αποτελεσματικά, αλλά και το χάσμα που δημιουργήθηκε ανάμεσα τους, σχετικά με την «εκστρατεία» των ΗΠΑ στο Ιράκ, επηρέασαν τη δυναμική της πολιτικής συνεργασίας, δημιουργώντας απογοήτευση στον αραβικό κόσμο για την αναξιοπιστία των ευρωπαίων εταίρων τους και την ικανότητα τους να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στις περιφερειακές εξελίξεις (EuroMeSCo 2002).

Την τελευταία δεκαετία υπήρξαν σημαντικές μεταβολές στο πεδίο της διεθνούς ασφαλείας, οι οποίες επηρέασαν τις εθνικές πολιτικές και τους όρους διεθνούς συνεργασίας και κατά συνέπεια την εξέλιξη της ΔτΒ. Καταλυτική ήταν η εξέλιξη του φαινομένου της τρομοκρατίας, καθώς, από την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 και στη συνέχεια με τις βομβιστικές επιθέσεις στην Καζανμπλάνκα, τη Μαδρίτη, την Κωνσταντινούπολη, το Κάιρο και άλλες αραβικές πρωτεύουσες από φονταμενταλιστικές οργανώσεις, η Μεσόγειος έχει μετατραπεί σε ζώνη στρατηγικής ανησυχίας. Η κατάρρευση του μεταψυχροπολεμικού συστήματος φαινομενικής σταθερότητας και η επικράτηση της ασφάλειας ως κυρίαρχη οργανωτική αρχή του διεθνούς συστήματος (*securitization*) περιέπλεξαν σημαντικά τη συνεργασία στα θέματα του πρώτου πυλώνα της ΕΜΣ, οδηγώντας μεταξύ άλλων, στην ενίσχυση των εθνικών πολιτικών ασφάλειας σε βάρος της διαδικασίας εκδημοκρατισμού και φιλελευθροποίησης, στην αύξηση των περιορισμών στη διακίνηση αγαθών και προσώπων και στην αποξένωση των πληθυσμών που κατοικούν στις δύο όχθες της Μεσογείου και που πλέον διακατέχονται από αμοιβαία αισθήματα καχυποψίας (Balzacq & Carrera 2005). Παρά τα απογοητευτικά αποτελέσματα στο κρίσιμο ζήτημα της υιοθέτη-

σης μιας περιφερειακής Χάρτας Σταθερότητας και Ειρήνης,² η εγκαθίδρυση μιας νέας περιφερειακής στρατηγικής παραμέτρου το 2003, της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας και της Μεσογειακής της διάστασης, δημιούργησε τις προϋποθέσεις για βαθύτερη συνεργασία με τους μεσογειακούς εταίρους σε θέματα που αφορούν κρίσιμες μεταρρυθμίσεις στο πεδίο της ασφάλειας και του πρώτου πυλώνα της ΕΜΣ (Xenakis 2003). Αν και ο τελευταίος εσωκλείει ρήτρες δεσμευτικού χαρακτήρα για τον περιορισμό της διασποράς των όπλων μαζικής καταστροφής και των εξοπλιστικών προγραμμάτων που υπερκαλύπτουν τις ανάγκες των χωρών για την εγγύηση της ασφάλειας τους, οι σχετικές μεταρρυθμίσεις επηρεάστηκαν από την επιβράδυνση των μεταρρυθμίσεων σε θέματα δικαιοσύνης και ευρύτερα των διατάξεων που εμπίπτουν στον τρίτο πυλώνα της ΕΕ, αλλά και την απόκλιση που υπάρχει μεταξύ των ευρω-μεσογειακών εταίρων στα κρίσιμα ζητήματα της κοινής εκτίμησης των απειλών και των τρόπων αντιμετώπισης τους.

Οι μεταρρυθμίσεις για τη χρηστή διακυβέρνηση της ασφάλειας (good security governance) σε χώρες που βρίσκονται σε μετάβαση απασχολεί ολοένα και περισσότερο την ΕΕ και τη διεθνή αναπτυξιακή κοινότητα, με την επιχειρηματολογία, ότι οι υπερβολικές αμυντικές δαπάνες οδηγούν σε αποσταθεροποίηση και ότι η κακοδιαχείριση των εθνικών πόρων για την άμυνα καθυστερεί τις απαραίτητες για την είσοδο στη διεθνή οικονομία μεταρρυθμίσεις (Born, Cararini & Fluri, επιμ. 2002). Πρέπει να τονιστεί ότι οι σχετικές μεταρρυθμίσεις που προτείνονται εμπεριέχουν ειδικές περιπλοκές για τις χώρες που βρίσκονται σε μετάβαση (Hanggi & Winkler, επιμ. 2003). Ειδικά για τις αραβικές χώρες και δεν αφορούν μόνο την προσαρμογή των δογμάτων και των δομών ασφάλειας, αλλά και την καθιέρωση μιας διαφορετικής αντίληψης στη διαχείριση της εθνικής ασφάλειας συνολικά. Σε πολλές από αυτές, οι δυνάμεις ασφάλειας αποτελούν μέρος του συνολικού προβλήματος, καθώς βρίσκονται συχνά «εξαρτημένες» στο πλευρό ηγεσιών που τρέφουν ελάχιστη υπευθυνότητα απέναντι στους πολίτες τους. Στην πραγματικότητα, πολλά καθεστώτα στηρίζονται στις εσωτερικές δυνάμεις καταστολής και ασφάλειας, την αστυνομία, ακόμη και σε παραστρατιωτικές οργανώσεις για την διατήρηση της εσωτερικής

2. Μια πρώτη εκτίμηση για το τι θα μπορούσε να περιλαμβάνει η Χάρτα παρουσιάστηκε στο πλαίσιο της τρίτης Ευρω-Μεσογειακής Διάσκεψης στη Στουτγάρδη, τον Απρίλιο του 1999. Έκτοτε οι εξελίξεις στη Μέση Ανατολή, κατέστησαν ανέφικτη την υπογραφή και υιοθέτηση της Χάρτας. Παρά τις αβεβαιότητες που συνοδεύουν την υιοθέτησή της, έχει καταστεί σαφές ότι πρέπει να αποτελεί ένα πολιτικά και όχι νομικά δεσμευτικό κείμενο. Για όλες τις αποφάσεις, τις κοινές δράσεις, τη λήψη μέτρων και τη λειτουργία των μηχανισμών θα πρέπει να ισχύσει η αρχή της ομοφωνίας. Η Χάρτα θα πρέπει επίσης να αναγνωρίσει τον αδιαίρετο χαρακτήρα της ασφάλειας στην Ευρώπη και τη Μεσόγειο εισάγοντας την έννοια της συλλογικής-συνεργατικής ασφάλειας, ενώ δεν θα πρέπει να αναμειχθεί στη διευθέτηση των εν εξελίξει περιφερειακών συγκρούσεων (Calleja & Ξενάκης 2008c: 37-39).

έννομης τάξης, και εμμέσως τη δικής τους επιβίωσης στην εξουσία (Tanner 2002), ενώ σε πολλές χώρες - όπως π.χ. στην Αίγυπτο ή και την Τουρκία-, οι στρατιωτικές επιτροπές και τα στρατιωτικά δικαστήρια επηρεάζουν την ανεξαρτησία και την αμεροληψία της νομοθετικής εξουσίας (Galli 2008). Παράλληλα, οι αμυντικές δαπάνες των αράβων εταίρων έχουν αυξηθεί τα τελευταία έτη (κατά μέσον όρο μεταξύ 5-7% του ΑΕΠ τους) - αρκετά παραπάνω από τα επίπεδα που συστήνουν τα ΗΕ και η διεθνής αναπτυξιακή κοινότητα. Συνολικά η Μεσόγειος αποτελεί μία από τις πλέον «κλειστές» και αδιαφανείς περιοχές, τόσο στο πεδίο των προμηθειών οπλικών συστημάτων (Dokos, 2000), όσο και στους αμυντικούς προγραμματισμούς, τη διαχείριση των πόρων και τη σχετική νομοθεσία. Προς το παρόν, έννοιες, όπως ο δημοκρατικός έλεγχος των ενόπλων δυνάμεων και των αμυντικών δαπανών, αγγίζουν ευαίσθητες πολιτικές ισορροπίες και ενδέχεται να προκαλέσουν εσωτερικές κρίσεις και κυβερνητική αστάθεια (Tanner 2005), ενισχύοντας παράλληλα τα αραβικά επιχειρήματα για έμμεση παρέμβαση σε εσωτερικά τους ζητήματα.

Όπως προαναφέρθηκε παρατηρείται απόκλιση μεταξύ των ευρω-μεσογειακών εταίρων σχετικά με το πώς πρέπει να εξεταστούν και να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά οι κοινές απειλές, γεγονός που εμποδίζει κρίσιμα την εξέλιξη της συνεργασίας. Η εμπειρία της σχέσης ΕΕ-NATO δείχνει ότι υπάρχει μία γραμμική σχέση ανάμεσα στην εσωτερική συνοχή μίας συμμαχίας και στον τρόπο με τον οποίο τα μέλη της αντιλαμβάνονται τις απειλές και τις προκλήσεις (Χρυσόχου κ.α. 2009: κεφ. 3). Στη μεσόγειο, ενώ η ΕΕ θεωρεί το δημοκρατικό έλλειμμα ως μια από τις βασικές αιτίες της εξαρσης της τρομοκρατίας, αυτό δεν ισχύει παντού στη Μέση Ανατολή. Η προώθηση του εκδημοκρατισμού, της χρηστής διακυβέρνησης και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αποτελούν κεντρικές ευρωπαϊκές απαιτήσεις, τις οποίες οι μεσογειακοί της εταίροι, αν και αναγνωρίζουν στη Διακήρυξη της Βαρκελώνης, στην πράξη δεν τις μοιράζονται (Youngs 2003). Ο μόνος προσανατολισμός που μοιράζονται, είναι η ανάγκη να διατηρήσουν την απόλυτη κυριαρχία τους σε ευαίσθητα εγχώρια ζητήματα, όπως η μετανάστευση και η τρομοκρατία. Ως αποτέλεσμα, ενώ οι κυβερνήσεις λαμβάνουν υπόψη τα ζητήματα αυτά ως μέρος την ημερήσιας διάταξης της ΔτΒ, σίγουρα δεν είναι εντός του πλαισίου της το γεγονός ότι παίρνουν ή εφαρμόζουν σχετικές αποφάσεις. Εκτός από την περίπτωση της Τουρκίας, όπου οι μεταρρυθμίσεις επιταχύνθηκαν εξαιτίας της ενταξιακής διαδικασίας, η ΔτΒ δεν οδήγησε σε απτά αποτελέσματα στις υπόλοιπες μεσογειακές χώρες. Οι περισσότερες παραμένουν σε γενικές γραμμές ημι-αυταρχικές, ενώ χρησιμοποιώντας την απειλή της ισλαμιστικής εξάπλωσης και της τρομοκρατίας, οι κυβερνητικές ελίτ συνεχίζουν να περιορίζουν τις ελευθερίες των πολιτών τους (Galli 2008). Όπως υποστηρίζουν ειδικοί αναλυτές, οι περισσότερες κυβερνήσεις

των χωρών αυτών εμφανίζονται να σκοπεύουν στη διατήρηση της αυταρχικής διακυβέρνησης για το εγγύς μέλλον (Chartouni-Dubarry 2000), ενώ οι όποιες μεταρρυθμίσεις έχουν υιοθετηθεί αφορούν κυρίως στο κυβερνητικό επίπεδο (Chourou 2001, Schmid 2006b).

Μια σημαντική αλλαγή στις περιφερειακές σχέσεις προέκυψε με τη διεύρυνση της ΕΕ και τη στροφή στην προώθηση της «πολύ-διμερούς» Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας (ΕΠΓ). Παρά τις προσπάθειες των νότιων ευρωπαϊκών χωρών να εξισορροπήσουν τη μετατόπιση του κέντρου βάρους της ΕΕ με ένα συμπληρωματικό πρόγραμμα συνεργασίας και αυξημένη χρηματοδοτική βοήθεια για τις μεσογειακές χώρες, μετά τη διεύρυνση παρουσιάζονται νέα δεδομένα, λόγω έλλειψης διαθέσιμων πόρων και κοινής αντίληψης για την αντιμετώπιση των περιφερειακών προκλήσεων. Αυτό κατέστη εμφανές στην κομβική, λόγω διεύρυνσης, Ενδιάμεση Σύνοδο της ΕΜΣ στο πλαίσιο της Ελληνικής Προεδρίας το 2003, όπου μαζί με τα νέα κράτη-μέλη, πρωτοπαρουσιάστηκε η «πολύ-διμερής» λογική της ΕΠΓ. Οι αρχές της διαφοροποίησης και της ευελιξίας που εισάγονται με την ΕΠΓ επιτρέπουν στην ΕΕ να ακολουθήσει μια πολλαπλών ταχυτήτων πολιτική απέναντι στους γείτονες της και να διατυπώσει μεταρρυθμιστικά μέτρα με βάση τις ανάγκες και την «προθυμία» κάθε χώρας σε μια διαφανέστερη και περισσότερο συνεπή βάση (Lanpon & Elsuwege 2004). Η ΕΠΓ είναι πράγματι πιο συστηματική από την ΕΜΣ και το δίκτυο των «Συμφωνιών Εταιρικής Συνεργασίας» είναι σαφώς πιο λειτουργικό, ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο θέλει να δημιουργήσει μια «κοινότητα αξιών» την καθιστά ίσως την πιο αλαζονική πολιτική που έχει επινοηθεί μέχρι στιγμής από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Παρότι η συμφωνία για σεβασμό στα ανθρώπινα δικαιώματα και το κράτος δικαίου, είναι πολιτικά και όχι νομικά δεσμευτική και στις δύο πολιτικές, εντούτοις, η προσέγγιση της ΕΕ στην ΕΠΓ είναι περισσότερο αυστηρή. Ενώ στην ΕΜΣ, εισάγει τη δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και το κράτος δικαίου, ως στόχους που πρέπει να επιτευχθούν, στην ΕΠΓ τους θεωρεί δεδομένους (Smith 1998 και 2005 και Schmid 2006a). Προχωρώντας τουλάχιστον ένα βήμα πιο μπροστά από την υπάρχουσα προβληματική στις περιφερειακές σχέσεις, η ΕΕ δεν διαπραγματεύεται για την «κοινή βάση» (common ground) (όπως στην ΕΜΣ), αλλά για το πόσο εκτεταμένα θα εφαρμοστούν οι στόχοι που τίθενται, έτσι ώστε να διευκρινιστεί το επίπεδο και η προοπτική συνεργασίας της κάθε χώρας ξεχωριστά (βλ. αναλυτικότερα στο Λάβδας & Ξενάκης 2007).

Με την ΕΠΓ τα πολιτικά όργανα της ευρω-μεσογειακής συνεργασίας έχουν συμπληρωθεί από νέα, όπως για παράδειγμα, τα σχέδια δράσης, και η προώθηση των μεταρρυθμίσεων από την ΕΕ έχει καταστεί πιο δομημένη και ελέγξιμη. Ενώ όμως το πολιτικό και θεσμικό πλαίσιο της συνεργασίας έχει εξελιχθεί έχοντας γίνει πιο

ευέλικτο, αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι κατέστη και περισσότερο αποτελεσματικό. Η απόφαση της ΕΕ να προωθήσει ένα κοινό πλαίσιο απέναντι σε όλους τους γείτονές της, αποδυνάμωσε σημαντικά το δεύτερο πυλώνα συνεργασίας και έστρεψε τις προσπάθειες και τους πόρους στην ΕΠΓ. Συνακόλουθα, ανέκυψε μια σειρά αλλαγών στο προφίλ της: το ειδικό βάρος του πολιτικού διαλόγου στη ΔτΒ έγινε περισσότερο σημαντικό παρά τα πενιχρά αποτελέσματα στον πρώτο πυλώνα· ο ρόλος των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων στην ΕΕ έγινε πιο σημαντικός από αυτόν της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και έτσι η περιφερειακή λογική/προσέγγιση αποδυναμώθηκε προς όφελος της ανάπτυξης των διμερών σχέσεων· σημαντικοί οικονομικοί στόχοι, όπως η περιφερειακή ζώνη ελεύθερου εμπορίου, παρέμειναν μεν στην ατζέντα της ΕΜΣ, αλλά η εφαρμογή τους εξαρτάται πλέον σε μεγάλο βαθμό από την ΕΠΓ (Del Sarto R. A. & T. Schumacher 2005 και Xenakis 2006). Παρά τις διαβεβαιώσεις πως οι δύο πολιτικές θα μπορούσαν να λειτουργήσουν συμπληρωματικά και αμοιβαίως υποστηρικτικά, εντούτοις, η ΕΜΣ φαίνεται σήμερα σημαντικά αποδυναμωμένη από τα οικονομικά της εργαλεία και παράλληλα «εξαντλημένη» από τις αποτυχημένες προσπάθειες ενίσχυσης του πολιτικού διαλόγου και της στρατηγικής συνεργασίας.

Οι παραπάνω εξελίξεις οδήγησαν σε στασιμότητα και σταδιακή υποβάθμιση της ευρωπαϊκής εμπλοκής στη Μεσόγειο τα τελευταία χρόνια, γεγονός που ήγειρε διαφορετικές αντιδράσεις στην Ευρώπη. Η πιο συμβατική, προέρχεται από ένα μεγάλο αριθμό ευρωπαϊκών κυβερνήσεων που θεωρεί ότι παρά τις σοβαρές αδυναμίες και περιορισμούς του, ένα κοινό πλαίσιο πολιτικής της ΕΕ στη Μεσόγειο αποτελεί αναντικατάστατο και απολύτως αναγκαίο εργαλείο εξωτερικής πολιτικής, διεθνούς διακυβέρνησης και ασφάλειας. Αντιθέτως, άλλες χώρες (κυρίως μεσογειακές) εκφράζουν δυσαρέσκεια για την κατάσταση «παράλυσης» της ΔτΒ και τονίζουν την ανάγκη μιας νέας πρωτοβουλίας προκειμένου η Ευρώπη να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις περιφερειακές προκλήσεις μετά τις στρατηγικές αλλαγές που εξετάστηκαν παραπάνω. Ανάμεσα στις προτάσεις περιλαμβάνεται και η πρωτοβουλία του Προέδρου Σαρκοζί για μια «Μεσογειακή Ένωση», η οποία ανανέωσε το ενδιαφέρον για την ευρωπαϊκή εμπλοκή στο μετασχηματισμό της περιοχής, ανέδειξε όμως παράλληλα και τα δομικά προβλήματα και τους συστημικούς περιορισμούς της περιφερειακής οργάνωσης.

2. «Ένωση» και «ρήξη» για τη Μεσόγειο

Αντικειμενικά, η χώρα που κατέχει τη μεγαλύτερη ισχύ στη Μεσόγειο είναι η Γαλλία, τόσο σε οικονομικούς, όσο και σε πολιτικο-στρατιωτικούς όρους. Προκειμένου

να ηγηθεί στις υποθέσεις της Μεσογείου μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου και να ενισχύσει τη θέση της στην ΕΕ ως περιφερειακός πόλος σταθερότητας, ανέλαβε την πρωτοβουλία της σύστασης του Φόρουμ για τη Δυτική Μεσόγειο (πιο γνωστή ως πρωτοβουλία των 5+5). Βρέθηκε, εντούτοις, σε διαφωνία με την ισπανο-ιταλική πρωτοβουλία για μια «διευρυμένη» Διάσκεψη για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στη Μεσόγειο, η οποία περιελάμβανε όλα τα κράτη της Μεσογείου και τις ΗΠΑ, θεωρώντας «ανώριμη» τη διεύρυνση της περιφερειακής συνεργασίας και δύσκολα συμβιβάσιμη με το περιορισμένο γεωγραφικά εγχείρημα της δικής της πρωτοβουλίας συνεργασίας στη δυτική Μεσόγειο (Carle 1992: 48). Μέχρι την έναρξη της ΔτΒ αναπτύχθηκαν και άλλες πρωτοβουλίες για την προώθηση της περιφερειακής συνεργασίας και της σταθερότητας στην περιοχή, όπως το Μεσογειακό Φόρουμ και το Συμβούλιο για τη Μεσόγειο, οι οποίες συνέβαλαν στη βελτίωση του διαλόγου σε περιφερειακά ζητήματα. Ωστόσο, η ετερογένεια των συμφερόντων και η έλλειψη συντονισμού ανάμεσα στους κυρίαρχους δρώντες δεν οδήγησαν στα επιθυμητά αποτελέσματα. Όπως η ιταλο-ισπανική πρωτοβουλία τελικώς δεν προχώρησε, έτσι και η πρωτοβουλία των 5+5, παρά την εντυπωσιακή της εκκίνηση, στη συνέχεια έχασε τη δυναμική της λόγω της απροθυμίας της Γαλλίας να παραμερίσει τους ισχυρισμούς που συνέδεαν τη Λιβύη με τρομοκρατικές ενέργειες. Η συμβολή της ήταν καθοριστική για την επανεκκίνηση της πρωτοβουλίας. Αν και η μεσογειακή διάσταση στην εξωτερική της πολιτική έχει γενικά περιοριστεί, ωστόσο, η συμμετοχή της Γαλλίας σε οποιοδήποτε περιφερειακό ή άλλο σχήμα συνεργασίας είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία που τυχόν μπορεί να έχει, γεγονός που αποδεικνύεται και από το αυξημένο ενδιαφέρον που παρουσιάζεται για τη Μεσόγειο, μετά την ανακώωση της πρωτοβουλίας του Προέδρου Σαρκοζί (Calleja & Xenakis 2008).

Για τις νότιες ευρωπαϊκές χώρες, το ζήτημα της αναβάθμισης της θέσης τους στο παγκοσμιοποιημένο οικονομικό περιβάλλον αποτελεί ένα πρόσθετο κίνητρο για να επιδιώξουν τη διευθέτηση των μακροχρόνιων περιφερειακών διενέξεων και την έγκαιρη αντιμετώπιση των πηγών αποσταθεροποίησης που ταλανίζουν το μεταψυχροπολεμικό μετασχηματισμό της περιοχής. Αν και έχουν αναπτύξει κοινούς πολιτικούς και οικονομικούς στόχους μέσα από τη συμμετοχή τους στην ΕΕ, και ενώ στις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις κυριαρχεί μια «μεσογειακή αλληλεγγύη», εντούτοις δεν έχουν καταφέρει να αναπτύξουν κοινές πολιτικές για την περιοχή, ούτε να συμφωνήσουν για τις δομές περιφερειακής συνεργασίας (Aliboni 1992: 2). Παρά τις δυσκολίες συντονισμού, τα μέλη της νότιας πτέρυγας της ΕΕ άρχισαν να αναβαθμίζουν τα θέματα της Μεσογείου στην εξωτερική τους πολιτική και να συντονίζονται εντός της ΕΕ, προσπαθώντας να εξισορροπήσουν τη μετατόπιση του ενδιαφέροντος στην Ανατολική Ευρώπη (Vasconcelos 1992: 23). Μέσα από τις διαδοχικές Ευρω-

παϊκές Προεδρίες, η Ελλάδα, η Γαλλία, η Ισπανία και η Ιταλία το 1994, 1995 και 1996 αντίστοιχα, έδειξαν τη σπουδαιότητα που αποδίδουν στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της περιοχής, ακόμη κι αν δεν υπήρχε συμφωνία για τη στρατηγική και τα μέσα που έπρεπε να χρησιμοποιηθούν. Στη συνέχεια, ωστόσο, τα νότια ευρωπαϊκά κράτη δεν κατάφεραν στη συνέχεια να σχηματίσουν μια ισχυρή συσσωμάτωση για την αναβάθμιση των ζητημάτων ασφάλειας της Μεσογείου στην ημερήσια διάταξη των στρατηγικών αναζητήσεων της ΕΕ (Bulmer & Radaelli 2005). Κατά συνέπεια, τα ζητήματα της Μεσογείου είτε έτυχαν υποκριτικού ενδιαφέροντος, είτε υποβαθμίστηκαν παράλληλα με την απαξίωση της ΔτΒ, είτε αγνοήθηκαν μέσα στον γενικότερο προβληματισμό για το μέλλον της ΕΕ μετά την αποτυχία της Συνταγματικής Συνθήκης και την εμπλοκή της Μεταρρυθμιστικής Συνθήκης της Λισαβόνας.

Η γαλλική πρωτοβουλία για μια «Μεσογειακή Ένωση» επέφερε έναν πρόσθετο βαθμό ανησυχίας, διακινδυνεύοντας τον όποιο βαθμό συνοχής είχε επιτύχει η κοινή ευρωπαϊκή προσέγγιση, είτε με τη μορφή της οριζόντιας πολυμερούς συνεργασίας (ΔτΒ), είτε με την «πολύ-διμερή» ΕΠΓ. Η μεσογειακή πρωτοβουλία του Προέδρου Σαρκοζί ήγειρε σημαντικές αντιδράσεις σχετικά με τις συμμετέχουσες χώρες, το εύρος των αρμοδιοτήτων και την προστιθέμενη αξία που θα μπορούσε να έχει στο πλαίσιο συνεργασίας που έχουν διαμορφώσει οι (κοινές) πολιτικές της ΕΕ. Μέχρι την ιδρυτική σύνοδο στις 13 Ιουλίου του 2008 στο Παρίσι, χρειάστηκε να ξεπεραστούν πολυάριθμα εμπόδια, και να γίνει αποδεκτός ένας συμβιβασμός ως προς τη μορφή, τη λειτουργία και το περιεχόμενο του νέου σχεδίου για τη Μεσόγειο.

Παρά το γεγονός ότι η γαλλική πρωτοβουλία τροποποιήθηκε γρήγορα σε «Ένωση για τη Μεσόγειο» προς αποφυγή παρεξηγήσεων ενοποιητικού περιεχομένου, ο Ντομινίκ Μοϊζί, σύμβουλος ενός ανεξάρτητου ερευνητικού κέντρου, πιστεύει ότι «είναι μια καταπληκτική ενόραση, για να επεκταθεί η λογική της συμφιλίωσης στη Μεσόγειο και τα προβλήματα να αντιμετωπίζονται στο ευρωπαϊκό πλαίσιο. Ωστόσο, η διαχείρισή της και ο τρόπος που παρουσιάστηκε ήταν λάθος» (σε Erlanger 2008: 37). Όταν ο Πρόεδρος Σαρκοζί -μετά την εκλογική νίκη του, το Μάιο του 2007- περιέγραψε τα σχέδιά του, η ιδέα ήταν περισσότερο μεγαλεπήβολη. Πρότεινε μία «Ένωση», η οποία θα αποτελούνταν αποκλειστικά από χώρες που «ακουμπούν» στη Μεσόγειο. Αναφέρθηκε σε αυτήν, ως έναν τρόπο «να δοθεί τέλος στα μίσση και να στρωθεί ο δρόμος για το μεγάλο όνειρο της ειρήνης και του πολιτισμού». Ο πολιτικός του στόχος στην ουσία ήταν πιο ευρω-κεντρικός. Πολέμιος της ένταξης της Τουρκίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ο Πρόεδρος Σαρκοζί σκόπευε να προσφέρει στην Άγκυρα την εναλλακτική της «Μεσογειακής Ένωσης». Απέχοντας για μεγάλο διάστημα από τις συζητήσεις στην ΕΕ, το ζήτημα της Μεσογείου, όπως επανήλθε μέσα από την πρόταση Σαρκοζί, κατέστη επίμαχο θέμα, καθώς θα μπορούσε να

αποτελέσει λύση, τόσο για το «απομονωμένο» σε έναν ουσιαστικά Ευρω-αραβικό διάλογο Ισραήλ, όσο και για την Τουρκία στο πλαίσιο μιας ειδικής σχέσης με την ΕΕ, παράλληλα με τη διαδικασία απόκτησης της ιδιότητας μέλους (Calleja & Xenakis 2008). Οι Τούρκοι, που ουδέποτε έκρυσαν τη δυσαρέσκεια τους, για να δεχθεί τελικά ο Τούρκος πρόεδρος να συμμετάσχει απαίτησαν διαβεβαίωση, ότι στο κοινό ανακοινωθέν των ηγετών που θα συμμετείχαν στις εργασίες στο Παρίσι θα υπήρχε παράγραφος, με την οποία θα αναγνωρίζεται η τουρκική υποψηφιότητα στην ΕΕ.

Ανάμεσα στις αντιδράσεις που προκάλεσε η πρωτοβουλία καταγράφονται τα προβλήματα που προκάλεσε σε αρκετούς Άραβες ηγέτες η πρόσκληση του Ισραήλ, ζήτημα που διευθετήθηκε με τη διευκρίνιση, ότι η συμμετοχή τους δεν θα τα εμποδίσει να καταδικάσουν τους εποικισμούς. Πέραν της αρνητικής στάσης της Λιβύης και της Βρετανίας, η Ισπανία, αν και αρχικά συμφώνησε με την πρωτοβουλία Σαρκοζί, στη συνέχεια εξέφρασε τη δική της ιδέα για μια «Μεσογειακή Ένωση».³ Μολονότι η Γαλλία και η Ισπανία συμφωνούν στη γενική ιδέα αναβάθμισης της ευρωπαϊκής εμπλοκής στην περιοχή, φαίνεται πως διαφωνούν ως προς τις λεπτομέρειες. Η Ισπανία, όπως και η Γερμανία, υποστήριξαν πως πρέπει να αποτελέσει προέκταση της ευρύτερης πολιτικής της ΕΕ στη Μεσόγειο. Η Ισπανία - που σύμφωνα με τις περισσότερες απόψεις αποτελεί μια χώρα μεσαίων δυνατοτήτων - κατάφερε να παίξει σημαντικότερο ρόλο στην ενίσχυση της μεσογειακής πολιτικής της ΕΕ. Η γεωγραφική εγγύτητα και η συνεχής προσπάθεια να αναμειχθεί στις περιφερειακές πολιτικές της ΕΕ στην περιοχή έκαναν τη χώρα να προβάλλεται ως τον απαραίτητο συνδετικό κρίκο στο χάσμα Βορρά-Νότου, ως ένα «μπαλκόνι» της ΕΟΚ από το οποίο η Ευρώπη θα μπορούσε να παρατηρεί τον αραβικό κόσμο» (Τονίας 1990: 76). Η αύξηση της επιρροής της Ισπανίας στις μεσογειακές υποθέσεις αποδίδεται στη μακρά περίοδο εσωτερικής πολιτικής σταθερότητας υπό την ηγεσία του Σοσιαλιστικού Κόμματος, στην επιτυχή οικονομική ανάπτυξη, στην υιοθέτηση μιας περισσότερο ενεργητικής πολιτικής στη Μεσόγειο και στην ύπαρξη μιας ευρείας εσωτερικής συνείδησης για το πολιτικό μέλλον της Ευρώπης (Gillespie 2001 και 2002).

Η προσπάθεια να δοθεί αυστηρά γεωγραφικός προσδιορισμός στην Ένωση, η οποία απέκλειε τη Γερμανία, ήταν ίσως η μεγαλύτερη αδυναμία του γαλλικού σχεδίου. Οι Γερμανοί αισθάνθηκαν βαθιά προσβεβλημένοι από αυτό, επιβεβαιώνοντας

3. «Έφτασε ο καιρός... οικοδόμησης ενός πραγματικού γεωπολιτικού χώρου μέσω της δημιουργίας μιας Μεσογειακής Ένωσης» δήλωσε στην *El Pais* ο υπουργός Εξωτερικών Μιγκέλ Μορατίνος. Ορισμένοι ερμήνευσαν την πρόταση της Ισπανίας ως απόδειξη ότι η Μαδρίτη υποχωρεί από τη στήριξη της υποψηφιότητας της Τουρκίας για ένταξη στην ΕΕ, κάτι που ωστόσο φαίνεται να μην ευσταθεί.

όλα τα αρνητικά συναισθήματα που έτρεφαν για τις ευρωπαϊκές και περιφερειακές φιλοδοξίες του Γάλλου Προέδρου.⁴ Η Καγκελάριος Μέρκελ είχε εκφράσει την ισχυρή αντίθεση της στην πρωτοβουλία, κυρίως για το γεγονός ότι θα χρηματοδοτούνταν μεν από πόρους της ΕΕ, αποκλείοντας την ίδια στιγμή μη-μεσογειακές χώρες, κάτι που θα προκαλούσε διχασμό των ευρωπαίων και θα μείωνε την πραγματική επιρροή που μπορούν από κοινού να ασκήσουν στις εξελίξεις στην περιοχή (Benoit & Thornhill 2008 και Balfour & Schmidt 2008). Οι αρχικές ανησυχίες που ήθελαν τη Γαλλία να διευρύνει τα στρατηγικά της συμφέροντα σε βάρος των ευρωπαίων εταίρων της, επιδιώκοντας παράλληλα να αυξήσει την περιφερειακή επιρροή της, τελικά κατευνάστηκαν μέσω της ενσωμάτωσης της νέας πρωτοβουλίας στην ευρύτερη ευρωπαϊκή, αναδιατυπωμένη πλέον ως «ΔτΒ: Ένωση για τη Μεσόγειο».

Η γαλλική πρωτοβουλία ακολουθεί την οικονομία και το γεγονός ότι εδώ και αρκετά χρόνια οι ευρωπαϊκές επιχειρήσεις επενδύουν μαζικά στην κατασκευή σύγχρονων λιμένων στις νότιες ευρωπαϊκές χώρες. (Καζάκος 2008). Ήδη από την ομιλία του Προέδρου Σαρκοζί στο Μαρόκο, τον Οκτώβριο του 2007, έγινε μια πρώτη νύξη για τη φύση της πρωτοβουλίας, δίνοντας περισσότερο τη χροιά μιας «Ένωσης με στόχο την εκπόνηση προγραμμάτων» («Union of Projects»). Αν και το πώς θα λειτουργήσει έμεινε να διευκρινιστεί στη Σύνοδο της ΕΜΣ στη Μασσαλία, η διακήρυξη που υπεγράφη στο Παρίσι από 43 ηγέτες από 27 κράτη-μέλη της ΕΕ και όλα τα παράκτια κράτη της Μεσογείου, προβλέπει την υλοποίηση προγραμμάτων, στα οποία μπορούν να συμμετέχουν όσα κράτη το επιθυμούν, στη βάση της μεταβλητής γεωμετρίας, όπως:

- την απορρύπανση της Μεσογείου (πρωτοβουλία «Horizon 2020»), συμπεριλαμβανομένων των παράκτιων και των προστατευόμενων θαλάσσιων περιοχών,
- την ανάπτυξη χερσαίων και θαλάσσιων διαδρόμων, με διασύνδεση των λιμένων ολόκληρης της Μεσογείου και κατασκευή παράκτιων οδών που θα επιτρέψουν την αύξηση των ροών και την ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών και προσώπων. Έμφαση αποδίδεται στη συνεργασία στο πεδίο της θαλάσσιας ασφάλειας και της ναυσιπλοΐας, με την υιοθέτηση συγκεκριμένων δράσεων από την ΕΕ, προκειμένου να διαμορφωθεί ένα περισσότερο ισορροπημένο και βιώσιμο μοντέλο θαλάσσιων μεταφορών.

4. Όπως σημειώνει ο Μάρκ Λέοναρντ, «οι Γερμανοί έπαθαν ψύχωση με αυτό. Τους άφηναν απ' έξω, δεν τους συμβουλευθήκαν και περίμεναν από αυτούς να συμβάλουν στη χρηματοδότηση της Ένωσης ... θύμωσαν πραγματικά και ήθελαν να δείξουν στο Σαρκοζί πώς να διαχειρίζεται θέματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προτού αναλάβει την Προεδρία» (στο Erlanger 2008: 37).

- την ανάπτυξη ενός κοινού προγράμματος πολιτικής προστασίας έναντι φυσικών καταστροφών και την πρόληψη και αντιμετώπισή τους σε συνεργασία με τον μηχανισμό της ΕΕ.
- την ανάπτυξη εναλλακτικών πηγών ενέργειας και την εκπόνηση ενός «Μεσογειακού Ηλιακού Σχεδίου».
- τη διαπανεπιστημιακή συνεργασία, τη δημιουργία ενός κοινού χώρου ανώτατης εκπαίδευσης, επιστημών και έρευνας και ενός Ευρω-Μεσογειακού πανεπιστημίου στη Σλοβενία και την ανάπτυξη δυνατοτήτων συνεργασίας σε προγράμματα, όπως το Tempus και το Erasmus Mundus, με έμφαση στη βελτίωση της ποιότητας και της αντιστοιχίας μεταξύ επαγγελματικής κατάρτισης και αναγκών της αγοράς εργασίας.
- την ανάπτυξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, αξιολογώντας τις ανάγκες τους, καθορίζοντας στρατηγικές λύσεις και παρέχοντας στους εθνικούς φορείς τα απαιτούμενα μέσα υπό μορφή τεχνικής βοήθειας και χρηματικών πόρων.

Η θεσμική δομή του νέου σχήματος συνεργασίας αποκρυσταλλώθηκε τελικά στη Σύνοδο των Υπουργών Εξωτερικών στη Μασσαλία τον Νοέμβριο του περασμένου έτους, όπως και η μεθοδολογία και τα κριτήρια αξιολόγησης, επιλεξιμότητας και έγκρισης των προγραμμάτων. Στη Σύνοδο υπό την κοινή Προεδρία των Υπουργών Εξωτερικών της Γαλλίας (Bernard Kouchner) και της Αλγερίας (Ahmed Aboul) καθορίστηκε η δομή διακυβέρνησης, κυρίως αναφορικά με το ρόλο και τη λειτουργία της Γραμματείας της «Ένωσης για τη Μεσόγειο», ακολουθώντας την τάση για μια πιο ισορροπημένη διαχείριση της συνεργασίας, ενισχύοντας το αίσθημα «συγκυριότητας» στους νότιους μεσογειακούς εταίρους. Αποφασίστηκε, επίσης, η συμμετοχή της Αραβικής Λίγκας σε όλες τις συναντήσεις και σε όλα τα επίπεδα και ότι η έδρα της Ένωσης για τη Μεσόγειο θα βρίσκεται στη Βαρκελώνη και ότι ένας γενικός γραμματέας θα προεδρεύει της Γραμματείας με πέντε αντιπροέδρους (από την Ελλάδα, την Ιταλία, τη Μάλτα, το Ισραήλ και την Παλαιστινιακή Αρχή).⁵ Η Γαλλία έχει εξ αρχής υποστηρίξει την ανάληψη από τη Γραμματεία σημαντικού ρόλου, αποσπώντας μέρος του ρόλου που μέχρι σήμερα κατείχε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Το γεγονός αυτό συνάδει με τη στροφή της ΕΕ σε ένα αμοιβαία ελεγχόμενο πλαίσιο (ΔτΒ: Ένωση για τη Μεσόγειο). Όπως παρατηρεί ο Gillespie (2008) «η Γαλλία θα ήθελε να δει τη Γραμματεία της Ένωσης να συνεπικουρεί το έργο της Ευρω-Μεσογειακής Επιτροπής στις συναντήσεις των Υπουργών Εξωτερικών της ΕΜΣ

5. Σύμφωνα με δηλώσεις του Bernard Kouchner ενδεχομένως να προστεθεί ένας έκτος αναπληρωματικός γραμματέας, ύστερα από αίτημα της Τουρκίας.

και σε άλλες δραστηριότητες, περιορίζοντας έτσι τις λειτουργίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία φυσικά αντέδρασε σθεναρά (282-3).

Η προτίμηση της Γαλλίας για έναν πιο κεντρικό ρόλο της Γραμματείας (την οποία μοιράζονται και αρκετοί Άραβες εταίροι) συνάδει με το στόχο της «Ένωσης για τη Μεσόγειο» για την ενίσχυση της «συγκυριότητας» στις ευρω-μεσογειακές σχέσεις (Aliboni & Fouad, 2009: 10). Είναι γεγονός ότι πολλοί αναλυτές, μεταξύ άλλων και ο συγγραφέας του παρόντος άρθρου, έχουν επανειλημμένα εστιάσει στην ανάγκη να ενισχυθεί αποφασιστικά το θεσμικό πλαίσιο της συνεργασίας και η αίσθηση συγκυριότητας των μεσογειακών εταίρων στην περιφερειακή διαδικασία, μέσα από ένα πραγματικά συμμετοχικό καθεστώς καθορισμού και διαχείρισης των κοινών προβλημάτων. Μόνον έτσι, η ΔτΒ θα μπορέσει να αποκτήσει την ποιότητα συστημικού πολυμερισμού που απαιτεί ο μεσογειακός Νότος, η οποία δεν θα αποσκοπεί στην «εξαγωγή» ενός αξιακού συστήματος ή προτύπου, αλλά σε μια αμοιβαία αποδεκτή δέσμη αρχών για έναν κοινό προορισμό (Xenakis & Chryssochoou 2001). Πρέπει όμως να τονιστεί ότι την περίοδο 2006-2007, στην επιτροπή ανώτερων αξιωματούχων της ΕΜΣ συζητήθηκαν μια σειρά από προτάσεις για την αναδιαμόρφωση του οργανωτικού πλαισίου, όπως η εναλλαγή της προεδρίας μεταξύ Βορρά-Νότου, η ενίσχυση των διοικητικών δομών και άλλα μέτρα που έχουν προταθεί στην ίδια κατεύθυνση (π.χ. Schmid 2002 και Aliboni 2004). Ενώ δεν κατάφεραν τελικά να φτάσουν σε συμφωνία, αξίζει να υπογραμμίσουμε ότι οι αξιωματούχοι των μεσογειακών εταίρων δεν επιδίωκαν να μεταμορφώσουν την ΔτΒ από μια πολιτική της ΕΕ για τους εξωτερικούς της εταίρους σε έναν οργανισμό ισότιμων μερών. Δεν αναζητούσαν τη θεσμική και πολιτική της αναβάθμιση, απλώς ήθελαν να κάνουν πιο αποτελεσματική την συνεργασία τους, ιδίως στο χρηματοδοτικό σκέλος. Αν και μια μακρο-διαδικασία περιφερειακού μετασχηματισμού, όπως αυτή που εξετάζεται στο παρόν άρθρο, δεν μπορεί παρά να προχωρήσει με δοκιμασίες, λάθη και πιασμάτια, εντούτοις, δεν θα πρέπει να παραβλέπεται το γεγονός, ότι ο σχεδιασμός, η λειτουργία και η αποτελεσματικότητα συστημάτων διεθνικής συνεργασίας και συλλογικής οργάνωσης απαιτούν μέγιστη ικανότητα διακυβέρνησης, η οποία στην Ευρώπη περιορίζεται από την έλλειψη πολιτικής διάθεσης των κρατών-μελών για συν-διαχείριση των περιφερειακών προκλήσεων, ενώ στις μεσογειακές χώρες είναι περιορισμένη από τη φύση της .

Σημαντικό μέρος της ακαδημαϊκής κοινότητας παραμένει επιφυλακτικό αναφορικά με την πρόσθετη αξία που θα έχει η νέα πρωτοβουλία στο πλαίσιο συνεργασίας που έχει διαμορφωθεί στις ευρω-μεσογειακές σχέσεις (Βλ. μεταξύ άλλων στο Aliboni, κ.α. 2008 αλλά και την περίφημη έκθεση Reiffers κ.α. 2007). Σε συνέδριο που διοργανώθηκε (4/11/2008) στο πλαίσιο της «Αραβικής Εβδομάδας» του Ευρω-

παϊκού Κοινοβουλίου επισημάνθηκε ότι η ισορροπία δυνάμεων συνεχίζει να πάσχει, ενώ μια πραγματικά κοινή προεδρία θα πρέπει να προβάλλει ένα πραγματικά κοινό σχέδιο, με διάλογο μεταξύ των δύο πλευρών και κοινή προετοιμασία, κάτι το οποίο δεν έχει συμβεί μέχρι σήμερα, ούτε στην ΕΜΣ, ούτε και στη νέα πρωτοβουλία. Δεδομένου ότι η «Ένωση» θα βασιστεί στο κεκτημένο της Βαρκελώνης, οι πρωτοβουλίες που θα αναληφθούν δεν θα πρέπει να διακινδυνεύσουν περαιτέρω τον όποιο βαθμό συνοχής έχει επιτευχθεί, τόσο σε επίπεδο διαδικαστικής συναίνεσης, όσο και σε επίπεδο συγκλινουσών προσδοκιών και προτιμήσεων. Συνεπώς η έμφαση πρέπει να αποδοθεί στις δυνατότητες μιας πιο στοχευμένης συνεργασίας, με επίκεντρο τη θέσπιση κοινών λειτουργικών προγραμμάτων μεταξύ των εταίρων και στην ενίσχυση της δράσης των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, οι οποίες αποτελούν τον πιο σημαντικό σύμμαχο (από μέσα) στις αλλαγές που προωθεί εδώ και δεκατρία χρόνια η Ευρώπη στην περιοχή (Σημίτη 2008).

3. Σκέψεις για την περιφερειακή οργάνωση

Αν και η ΔτΒ δεν έχει εμφανώς αποδώσει τα αναμενόμενα στην οργάνωση ενός περιφερειακού καθεστώτος σταθερότητας και ανάπτυξης, εντούτοις, παραμένει το σημαντικότερο σχήμα συνεργασίας με αυτήν την κρίσιμη περιοχή του διεθνούς ευρωπαϊκού συστήματος. Από την έναρξη της στα μέσα της περασμένης δεκαετίας, ενώ το πλαίσιο περιφερειακής συνεργασίας συνολικά βελτιώθηκε, ωστόσο δεν κατάφερε να ανατρέψει την απροθυμία των μεσογειακών εταίρων να προχωρήσουν στις μεταρρυθμίσεις που τους ζητούνται στα πεδία, της ασφάλειας, του εκδημοκρατισμού, της οικονομικής φιλελευθεροποίησης και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Είναι, επίσης, σαφές ότι λίγη πρόοδος έχει καταγραφεί μέχρι σήμερα στην αλλαγή των εσφαλμένων αντιλήψεων/εκτιμήσεων (misperceptions) και των προκαταλήψεων για τον «άλλο» και της αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμών που συνυπάρχουν, όχι πάντοτε ειρηνικά, στο μεσογειακό μωσαϊκό.

Παρά την εντυπωσιακή της εκκίνηση, η ΔτΒ δεν κατάφερε να αποκτήσει τις κατάλληλες δομές και τους αναγκαίους πόρους για να επιτύχει τους ιδρυτικούς στόχους της. Σε αυτό συνέβαλαν, μεταξύ άλλων, η στροφή που πραγματοποιήθηκε στη εξωτερική πολιτική των νότιων ευρωπαϊκών κρατών σε άλλους στόχους, αλλά και οι εσωτερική κρίση που επήλθε μετά την αποτυχία υιοθέτησης της Ευρωπαϊκής Συνταγματικής Συνθήκης και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η ΕΕ μετά την πρόσφατη μαζική διεύρυνση. Δεδομένης της έλλειψης κοινών αντιλήψεων, τόσο με

τους μεσογειακούς της εταίρους, όσο και με ισχυρούς εξω-περιφερειακούς δρώντες, οι προσπάθειες που καταβάλλει εδώ και δεκατρία χρόνια η ΕΕ, έχουν ουσιαστικά αποτύχει να ανακόψουν τη διεύρυνση των κοινωνικο-οικονομικών ανισοτήτων και των συμπτωμάτων Βορρά-Νότου στη Μεσόγειο, πόσο μάλλον να οργανώσουν ένα σύστημα περιφερειακής διακυβέρνησης. Η μέχρι σήμερα εξέλιξη της ΔτΒ οριακά μόνο χαρακτηρίζεται από τη θεσμοθέτηση μηχανισμών συλλογικής δράσης, την υιοθέτηση ενός συνόλου από διεθνείς νόρμες και δεσμευτικούς κανόνες (κρατικής) συμπεριφοράς, τη μετεξέλιξη ενός περιφερειακού μορφώματος οικονομικής ανισοκατανομής σε μία ζώνη ελευθέρων εμπορικών συναλλαγών με κοινωνικά αναπτυξιακό χαρακτήρα, την ισόρροπη εστίαση σε χώρους «υψηλής» και «χαμηλής» πολιτικής ασφάλειας (με έμφαση, όχι μόνον σε στρατιωτικούς παράγοντες, αλλά και στις πολιτικές, οικονομικές, δημογραφικές, περιβαλλοντικές και κοινωνικο-πολιτιστικές διαστάσεις), και περισσότερο ίσως, την ανάδυση μίας νέας ερμηνευτικής του διαπολιτισμικού διαλόγου (Chryssoschoou & Xenakis 2003).

Παρότι οι πολιτικοί στόχοι της αρχικής ιδέας των Ευρωπαίων για «κυριαρχία» στη Μεσόγειο έχουν κατά μεγάλο μέρος εγκαταλειφθεί, στο μεσογειακό Νότο, η ανησυχία ότι οι ευρωπαϊκές επιδιώξεις ενδεχομένως είναι περισσότερο εγωιστικές παραμένει, εν μέρει δικαιολογημένα. Φοβούνται ότι θέλουν απλώς να τους βοηθήσουν να κρατήσουν το φτωχό πληθυσμό τους στο εσωτερικό τους, να περιορίσουν τη λαθρομετανάστευση και να εξασφαλίσουν τη συνεργασία τους στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος. Καθώς το οικονομικό και πολιτικό βάρος για τις ευρωπαϊκές εθνικές αρχές και υπηρεσίες έχει αυξηθεί σημαντικά, πολλές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις επανεξετάζουν τις μεταναστευτικές τους πολιτικές επιβάλλοντας αυστηρότερα κριτήρια, γεγονός που μπορεί να αποσταθεροποιήσει τις οικονομικά λιγότερο αναπτυγμένες χώρες αλλά και τις περιφερειακές σχέσεις (Collinson 2007). Επίσης, σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες εμφανίζεται αυξημένη εγκληματικότητα που υποκινείται από αισθήματα θρησκευτικού/ρατσιστικού μίσους και εάν δεν ληφθούν πρόσθετα μέτρα για τη διαχείριση των προσφυγικών ροών, η επερχόμενη χρηματοοικονομική κρίση ενδέχεται να αυξήσει τα εγκληματικά φαινόμενα και τις εσωτερικές αναταραχές (Bigo D., S. Carrera & E. Guild 2008). Η ΕΕ θα πρέπει να βοηθήσει τις μεσογειακές οικονομίες να επιτύχουν υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης από εκείνους που πέτυχαν τις προηγούμενες τρεις δεκαετίες και, παρά τη διεθνή οικονομική κρίση, να προωθήσει μια σειρά από μέτρα τα οποία θα επιτρέψουν στους μεσογειακούς της εταίρους να ενσωματωθούν με καλύτερους όρους στη διεθνή οικονομία, παρέχοντας περισσότερα κίνητρα σ' αυτούς που είναι ικανοί και πρόθυμοι να προχωρήσουν πιο γρήγορα, με την πόρτα όμως να παραμένει πάντα ανοιχτή για τους βραδυπορούντες. Διαφορετικά η περιφερειακή

διαδικασία δεν θα μπορέσει να προχωρήσει πέρα από το υφιστάμενο στάδιο.

Μεσο-μακροπρόθεσμα η Ευρώπη θα πρέπει να συνεισφέρει πιο ενεργά στην περιφερειακή σταθερότητα, μειώνοντας τις εντάσεις στα σημεία τριβής και οικοδομώντας μια ζώνη συνεργατικής ασφάλειας. Όλες οι πρωτοβουλίες για την ενίσχυση του πολιτικού διαλόγου, τη δημιουργία μιας ζώνης ελεύθερου εμπορίου, καθώς και τη συνεργασία στους τομείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων, πρέπει να επιδιώξουν πολύ περισσότερα από την απλή διατήρηση της σταθερότητας στις περιφερειακές σχέσεις. Κεντρικός στόχος πρέπει να παραμείνει αυτός της πολιτικής αλλαγής, παρά τη γενικότερη αντίσταση που υπάρχει στις δυτικές υποδείξεις περί εκδημοκρατισμού, χρηστής διοίκησης και σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Reis 2008). Ενώ η ΕΕ θα πρέπει να συνεχίσει να προωθεί την οικονομική και επενδυτική/χρηματοδοτική δραστηριότητα στη Μεσόγειο και τις μεταρρυθμίσεις, από την πλευρά τους, τα νότια μεσογειακά κράτη θα πρέπει να συνειδητοποιήσουν ότι οι μόνες πολιτικές που ενδεχομένως να βελτιώσουν τις προοπτικές τους στο διεθνές σύστημα είναι εκείνες, τις οποίες θα δημιουργήσουν από κοινού με τις χώρες της περιφέρειας τους και που, βεβαίως, θα καταφέρουν να εφαρμόσουν.

Υπό το πρίσμα της διεθνούς οργάνωσης, είκοσι χρόνια μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου το συμφέρον των χωρών της ΕΕ και της Μεσογείου υποδεικνύει τη σύμφιξη των σχέσεων και της συνεργασίας τους για τη βελτίωση των όρων περιφερειακής εξέλιξης. Παρά τις προσπάθειες που έχουν καταβληθεί, μέχρι σήμερα, οι ευρω-μεσογειακοί εταίροι δεν φαίνεται να αντιλαμβάνονται την αλληλεξάρτηση, τις κοινές απειλές, πόσο μάλλον κοινούς στρατηγικούς στόχους ή ακόμη περισσότερο ένα κοινό μέλλον. Αυτά τα σημαντικά χαρακτηριστικά παραμένουν ανεπαρκώς ανεπτυγμένα για να οικοδομηθεί ένα συνεκτικό περιφερειακό σύστημα. Προς το παρόν, το πλαίσιο στρατηγικής συνεργασίας που έχει διαμορφωθεί υπαγορεύει ότι ενώ η ενίσχυση του πολιτικού διαλόγου πρέπει να παραμένει κεντρική προτεραιότητα, παράλληλα, θα πρέπει να συνεχιστούν οι προσπάθειες οικοδόμησης σχέσεων εμπιστοσύνης και καλής γειτονίας, ενισχύοντας τη συνεργασία σε θέματα προληπτικής διπλωματίας και καλλιεργώντας μια κοινή στρατηγική κουλτούρα αντιμετώπισης των κοινών απειλών. Η ανάπτυξη μηχανισμών έγκαιρης προειδοποίησης και η πρόληψη συγκρούσεων μέσω ενός ολοκληρωμένου ευρω-μεσογειακού δικτύου (Calleja & Ξενάκης 2008b) αποτελούν κρίσιμα βήματα που πρέπει να γίνουν στη μακρά και επίπονη διαδικασία περιφερειακής οργάνωσης που ξεκίνησε στα μέσα της περασμένης δεκαετίας και αναμένεται να έχει μεγαλύτερες διακυμάνσεις και να διαρκέσει πολύ περισσότερο από την αντίστοιχη διαδικασία μετασχηματισμού και οικοδόμησης μιας σταθερής τάξης στην Ευρώπη (Xenakis 2004).

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Alecu de Flers, N. & Regelsberger, E. 2005, «The EU and Inter-regional Cooperation», σε C. Hill, επιμ., *International Relations and the European Union*, Oxford: OUP.
- Aliboni, R., επιμ. 1992, *Southern European Security*, London: Pinter.
- Aliboni, R. 2004. «Promoting Democracy in the Euro-Mediterranean Partnership. Which Political Strategy?», *Third Year Report*, WG I, Lisbon: Euro-Mediterranean Study Commission.
- Aliboni, R. κ.α. 2008, «Putting the Mediterranean Union in Perspective», *EuroMeSCo Papers*, No. 68, Lisbon: Euro-Mediterranean Study Commission.
- Aliboni, R. & Fouad, A. 2009, «From the Euro-Mediterranean Partnership to the Union for the Mediterranean», *EuroMeSCo Papers*, No. 77, Lisbon: Euro-Mediterranean Study Commission.
- Aliboni, R., Joffe, G. & Niblock, T. επιμ. 1996, *Security Challenges in the Mediterranean Region*, London: Frank Cass.
- Agha, H. 1993, «The Middle East and Europe: the Post-Cold War Climate», σε Mi-
all, H. επιμ., *Redefining Europe: New Patterns of Conflict and Co-operation*, London: Pinter.
- Balfour, R. & Schmid, D. 2008, «Union for the Mediterranean, disunity for the EU?», *Policy Briefs*, Brussels: European Policy Centre.
- Balzacq, T. & Carrera, S. 2005, «The EU's Fight against International Terrorism. Security Problems, Insecure Solutions», *CEPS Policy Briefs*, No. 80, Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Benoit, B. & Thornhill, J. 2008, «Merkel Refuses Sarkozy on Mediterranean Union plan», *The Financial Times*, 31-1.
- Bigo, D., Carrera, S. & Guild, E. 2008, «What Future for the Area of Freedom, Security and Justice? Recommendations on EU Migration and Borders Policies in a Globalising World», No. 156, *CEPS Policy Briefs*, Brussels: European Policy Centre.
- Born, H., Caparini, M. & Fluri, P. επιμ. 2002, *Security Sector Reform and Democracy in Transitional Societies*, Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Bulmer, S. & Radaelli, C. M. 2005, «The Europeanization of National Policy towards the South», σε Bulmer, S. & Lequene, Ch. επιμ., *The Member States of the European Union*, Oxford: OUP.
- Buzan, B. & Waeber, O. 2003, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge: CUP.

- Calleya, St. C. 1997, *Navigating Regional Dynamics in the Post-Cold War World, Patterns of Relations in the Mediterranean Area*, Dartmouth: Aldershot.
- Calleya, St. C. 2003, *Evaluating Euro-Mediterranean Relations*, London: Routledge.
- Calleya, St. C. & Xenakis, D. K. 2008, «France's New Mediterranean Initiative: Lessons from Post-Cold War Regional Cooperation», *Karamanlis Working Papers in Hellenic and European Studies*, No. 4, Fletcher School of Law and Diplomacy, Tufts University.
- Calleya, St. C. & Ξενάκης, Δ. Κ. 2008α, «Εξω-περιφερειακή Παρέμβαση στη Μεσόγειο: Ο Ρόλος των ΗΠΑ και ΝΑΤΟ», *Γεωστρατηγική*, 13:7-30.
- Calleya St. C. & Ξενάκης, Δ. Κ. 2008β, «Ασφάλεια και Στρατηγική Συνεργασία στη Μεσόγειο: Οικοδόμηση Εμπιστοσύνης και Πρόληψη Συγκρούσεων», *Κείμενα Πολιτικής*, No. 11, Αθήνα: Ελληνικό Ίδρυμα Εξωτερικής και Αμυντικής Πολιτικής.
- Carle, C. 1992, «France, the Mediterranean and Southern European Security», σε Aliboni, R. επιμ., οπ. π..
- Chartouni-Dubarry, M. 2000, «Political Transition in the Middle East», σε de Vasconcelos, A. και Joffe, G. επιμ.. *The Barcelona Process. Building a Euro-Mediterranean Regional Community*, London: Frank Cass.
- Chourou, B. 2001, «The Challenge of Democracy in North Africa», σε Gillespie, R. & Young, R. επιμ.. *The European Union and Democracy Promotion: The Case of North Africa*, London: Frank Cass.
- Chrysochoou, D. N. & Xenakis, D. K. 2003, «Prospects for Euro-Mediterranean Governance», *The Review of International Affairs*, 2(4): 47-70.
- Χρυσόχου, Δ. Ν, Τσινιτσιζέλης, Μ. Ι., Υφαντής, Κ., Σταυρίδης, Σ. και Ξενάκης, Δ. Κ. 2009, *Ευρωπαϊκή Πολιτεία: Η Τέχνη της Συνδιάθεσης*, (υπό έκδοση) Αθήνα: Σαββάλας.
- Collinson, S. 2007, «Security or Securitisation? Migration and the Pursuit of Freedom, Security and Justice in the Euro-Mediterranean Area», *EuroMeSCo e-news*, No. 19, Lisbon: Euro-Mediterranean Study Commission.
- Del Sarto, R. A. & Schumacher, T. 2005, «From EMP to ENP: What's at Stake with the European Neighbourhood Policy towards the Southern Mediterranean?», *European Foreign Affairs Review*, 10:17-38.
- Dokos, Th. 2000, «Proliferation of Weapons of Mass Destruction in the Mediterranean», *Mediterranean Politics*, 5(3): 95-116.
- Drezner, D. 2007, «The New New World Order», *Foreign Affairs*, 68(2): 34-57.
- Erlanger, S. 2008, «Η «μεγάλη ιδέα» Σαρκοζί για τη Μεσόγειο», *Το Βήμα*, 13/7:37.
- EuroMeSCo, 2002, ««European Defence: Perceptions vs. Realities», *EuroMeSCo*

- Papers*, No. 16, *First Year Report*, WG III, Lisbon: Euro-Mediterranean Study Commission.
- European Commission, 2008, «European Neighbourhood Policy: Economic Review of EU Neighbour Countries», *Occasional Papers*, N. 40, Directorate-General for Economic and Financial Affairs.
- Galli, F. 2008, «The Legal and Political Implications of the Securitisation of Counter-Terrorism Measures across the Mediterranean», *EuroMeSCo Papers*, No. 71, Lisbon: Euro-Mediterranean Study Commission.
- Gillespie, R. 2001, «Spain and Western Mediterranean», *Working Papers*, No. 37/1, European Social Research Council Program «One Europe or Several?», Sussex European Institute.
- Gillespie, R. 2002, «Spain's pursuit of security in the western Mediterranean», *European Security*, 11(2): 48-74.
- Gillespie, R. 2008, «A 'Union for the Mediterranean'? ... or for the EU?», *Mediterranean Politics*, 13(2): 277-286.
- Hanggi, H. & Winkler, T. H. επιμ. 2003, *Challenges of Security Sector Governance*, Mönster: LIT Verlag.
- Hurrell, A. 1995, «Explaining the Resurgence of Regionalism in World Politics», *Review of International Studies*, 21(2):121-139.
- Kagan, R. 2003, *Of Paradise and Power, America and Europe in the New World Order*, New York: A. Knopf.
- Καζάκος, Π. 2008, «Όραμα, πρακτικά μέτρα, όρια», ειδικό αφιέρωμα για την Ένωση για τη Μεσόγειο, *Βήμα Ιδεών*, Νοέμβριος.
- Λάβδας, Κ. Α. 2006, «Νόρμες και Διάχυτη Αμοιβαιότητα στην Πολιτική Κουλτούρα των Διεθνών Σχέσεων: Μαθήματα από την Ευρωπαϊκή Πολιτική», σε Δ. Κ. Ξενάκης & Μ. Ι. Τσινιτσιζέλης, επιμ.. *Παγκόσμια Ευρώπη: Οι Διεθνείς Διαστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, Ελληνική Πανεπιστημιακή Ένωση Ευρωπαϊκών Σπουδών, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Λάβδας, Κ. Α. & Ξενάκης, Δ. Κ. 2007, «Η Ευρω-Μεσογειακή Συνεργασία και η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας» στο Μαραβέγιας, Ν. & Τσινιτσιζέλης, Μ. Ι. (επιμ.), *Η Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση: Θεωρία, Θεσμοί, Πολιτικές*, Αθήνα: Θεμέλιο.
- Lannon, E. & Van Elsuwege, P. 2004, «The EU's Emerging Neighborhood Policy», σε Xuerb, P. G., επιμ., *Euro- Med Integration and the Ring of Friends*, European Documentation and Research Centre, University of Malta.
- Lesser, I. O. 1992, *Mediterranean Security: New Perspectives and Implications for US Policy*, Santa Monica: RAND.
- Ludlow, P., επιμ. 1994, *Europe and the Mediterranean*, CEPS, London: Brassey's.

- Marks, J. 1996, «High Hopes and Low Motives: the New Euro-Mediterranean Partnership Initiative», *Mediterranean Politics*, 1(1): 1-24.
- National Intelligence Council, 2008, *Global Trends 2025: A Transformed World*, Washington DC: US Government Printing Office.
- Ντόκος, Θ. & Τσάκωνας, Π. 2005, *Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας. Οικοδομώντας το Ελληνικό Μοντέλο στον Εικοστό Πρώτο Αιώνα*, εκδόσεις, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ould, A. J. 2006, «Croissance et reformes dans les pays arabes mediterraniens», *Agence française de developpement*, Paris.
- Reiffers, J. κ.α. 2007, *Expert Group Report on the Mediterranean Union project*, Paris: Institut de la Méditerranée.
- Reis, B. C. 2008, «Political Change in the Mediterranean – Impact on Euro-Mediterranean Relations», *EuroMeSCo Papers*, No. 70, Lisbon: Euro-Mediterranean Study Commission.
- Schmid, D. 2002, «Optimiser le processus de Barcelona», *Occasional Papers*, No. 36, Paris: EU Institute for Security Studies.
- Schmid, D. 2006a, «Interlinkages within the Euro-Mediterranean Partnership. Linking Economic, Institutional and Political Reform: Conditionality within the EMP», *EuroMeSCo Papers*, No. 27, Lisbon: Euro-Mediterranean Study Commission.
- Schmid, D. 2006b, *European Community Aid Policy and Practice on Governance and Democracy: Research in Morocco*, One World Action.
- Schulz, M., Soderrbaum, F. & Ojendal, J. 2001, *Regionalisation in a Globalizing World: A Comparative Perspective on Forms, Actors and Process*, London: Zed.
- Σημίτη, Μ. 2008, *Η Κοινωνία Πολιτών στην Ευρωμεσογειακή Εταιρική Σχέση*, Αθήνα: Σάκουλας.
- Smith, K. E. 1998, «The Use of Political Conditionality in the EU's Relations with Third Countries: How Effective?», *European Foreign Affairs Review*, 3(2): 253-274.
- Smith, K. E. 2005, «The Outsiders: The European Neighbourhood Policy», *International Affairs*, 81(4): 757-773.
- Soligen, E. 1998, *Regional Orders at Century's Dawn*, Princeton: PUP.
- Tanner, F. 2002, «Security Governance: The difficult task of security democratisation in the Mediterranean», Euro-Mediterranean Study Commission WG I on *The Euro-Med Charter: searching for common ground*, Barcelona, 14-15 June.
- Tanner, F. 2005, «Security Cooperation: A New Reform Orientation?», σε Amirah Fernandez, H. & Youngs, R. επιμ.. *The Euro-Mediterranean Partnership: Assessing the First Decade*, Fundacion para las Relaciones Internacionales y el Dialo-

- go Exterior - Real Instituto Elcano de Estudios Internacionales y Estratgicos, Madrid.
- Taylor, P. 1993, *International Organization in the Modern World: The European and the Global Process*, London: Pinter.
- Tocci, N. 2008, «Profiling Normative Foreign Policy: The European Union and its Global Partners», σε Tocci, N. επιμ., *Who is a Normative Foreign Policy Actor? The European Union and its Global Partners*, Brussels: CEPS.
- Tovias, A. 1990, *Foreign Economic Relations of the European Community- The Impact of Spain and Portugal*, Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Τσαρδανίδης, Χ. 1992, *Η Ανανεωμένη Μεσογειακή Πολιτική της ΕΟΚ και η Ελλάδα*, ΕΚΕΜ, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Τσαρδανίδης, Χ. & Ξενάκης, Δ. Κ. επιμ. 2006, «Αποτίμηση για τα 10 Χρόνια Λειτουργίας της Ευρω-Μεσογειακής Συνεργασίας και οι Προοπτικές που Διαγράφονται», *Αγορά Χωρίς Σύνορα*, 11(4): 347-379.
- Vasconcelos, A. 1992, «The Shaping of a Sub-regional Identity», σε Aliboni, επιμ. οπ.π..
- Weidenfeld, W. 1991. *Challenges in the Mediterranean: The European Response*, Bertelsman Foundation, Gutersloh.
- Xenakis, D. K. 1999, «From Policy to Regime: Trends in Euro-Mediterranean Governance», *Cambridge Review of International Affairs*, 13(1): 254-270.
- Xenakis, D. K. 2000, «Order and Change in the Euro-Mediterranean System», *Mediterranean Quarterly*, 11(1): 75-90.
- Xenakis, D. K. 2003, «The Mediterranean Dimension of European Security and Defense Policy: Security Dialogue and Joint Strategic Activities», *Background paper* στο διεθνές σεμινάριο της Ελληνικής Προεδρίας της ΕΕ «Building Security for the Mediterranean Peoples», Κέρκυρα 10-5-2003, και «The Mediterranean Dimension of ESDP: A New Regional Strategic Variable», *Defensor Pacis*, 13:17-30.
- Xenakis, D. K. 2004, *The Politics of Order-Building in Europe and the Mediterranean*, Athens: Defence Analyses Institute.
- Xenakis, D. K. 2006, «The European Union's Enlargement and Euro-Mediterranean Relations», σε Stephanou, C. επιμ., *Adjusting to the European Union's Enlargement*, London: Edward Edgar.
- Xenakis, D. K. & Chrysochoou, D. N. 2001, *The emerging Euro-Mediterranean system*, Manchester: MUP.
- Youngs, R. 2003, *The European Union and the promotion of democracy – Europe's Mediterranean and Asian policies*, Oxford: OUP.